

УДК 32.329

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.25>

ІДЕОЛОГІЯ «РАШИЗМУ» ЯК ОСНОВА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Леонід Чупрій

*Державний податковий університет,
кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін,
вул. Університетська, 31, 08205, м. Ірпінь, Україна,
Науково дослідний центр «Інститут соціально-правових та політичних досліджень
імені О. Яременка»,
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна*

Олена Льовкіна

*Державний податковий університет,
кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін,
вул. Університетська, 31, 08205, м. Ірпінь, Україна*

Арсеній Далекорей

*Карпатський університет імені Августина Волошина,
кафедра богослов'я, філософії, та гуманітарних наук,
вул. Ю. Гойди, 4, 88000, м. Ужгород, Україна*

В статті висвітлюються основні ознаки інформаційно-психологічних операцій РФ (ІПСО) проти України в умовах російської агресії. Підкреслюється, що під час інформаційної агресії головним об'єктом ураження стає національний інформаційний простір. Зазначається, що одним із ключових міфів який використовується для виправдання російської агресії є ідеологія «рашизму», що використовує ідеї «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу» та нетерпимості до культурних елементів інших націй. Ця ідеологія представляє собою руйнівний симбіоз основних принципів фашизму та сталінізму, що виправдовує агресивну геополітику Росії, спрямовану на окупацію та анексію територій інших країн. Підкреслюється, що як людиноненависницька ідеологія, рашизм пропагує будь-які методи, включаючи військові, для знищення всіх, хто не підтримує дану ідеологію. Висвітлюється також концепція «руського міра», спрямована на «захист російськомовного населення» та «повернення ісконно руських земель». Ця концепція включає в себе ідею, що території, які колись були під контролем Москви, але втрачені на певний період, все одно залишаються «споконвічно російськими» і їх обов'язково потрібно повернути. Підкреслюється, що для протидії російським ІПСО потрібно забезпечити проведення протипропагандистської кампанії на національних та глобальних рівнях. Це включає розкриття фальшивих інформаційних кампаній, зміцнення інформаційної безпеки та підтримку незалежних медіа, формування ефективної політики в сфері історичної пам'яті. Для протидії російським ІПСО потрібно також сприяти поширенню масової освіти, формуванню медіаграмотності, розвитку критичного мислення, посилення патріотичного виховання населення.

Ключові слова: інформаційно-психологічні операції (ІПСО), рашизм, «руський мір», національні цінності, медіаграмотність, критичне мислення

Продовжується російсько-українська війна, яка стала конфліктом, який має європейське чи навіть загальносвітове значення. Вона стала результатом збігу в одній точці

і в один час декількох різнорівневих конфліктів: геополітичного (глобального), українсько-російського (регіонального). В умовах повномасштабної агресії росії проти України досить активно також застосовуються інформаційно-психологічні операції (ІПСО). У сучасній політичній науці слід згадати ряд дослідників, які аналізували особливості інформаційно-психологічних операцій та шляхи протидії їм. Значна увага приділяється їх міждисциплінарному контексту, зокрема залученню досягнень соціології, філології, журналістики, психології, медіалінгвістики. Актуальні в цьому руслі дослідження Ю. Горбаня, М. Кіци, Н. Шульської, Н. Букіної, Н. Адамчук, Є. Магди, В. Мудрої, Ю. Василич, О. Комарчука та інших, які досліджували фейки та інші засоби інформаційно-психологічних операцій. Аналіз ключових ознак ідеології рашизму та концепту «руського міру» здійснювався у працях вітчизняних і закордонних вчених: П. Гай-Нижника, А. Дацюка, Е. Епплбаум, С. Глассер, Р. Грінберга, В. Горбуліна, В. Дергачова, А. Зленка, В. Іщука, О. Каліщук, Н. Короми, В. Огризко, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, Т. Снайдера, А. Русначенка, Т. Татаренко, І. Тодорова інших.

Аналізуючи особливості інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), слід зазначити, що найважливішим аспектом ІПСО є використання для досягнення певної мети інформації, яка може бути як істинною так і неправдивою. Метою може бути нав'язання своєї правди, формування певного ставлення чи страху серед населення ворожої країни. Об'єктом ІПСО можуть бути різні соціальні групи та особи, включаючи політичних лідерів, військовослужбовців, громадських активістів, священнослужителів, бізнесменів та населення в цілому [1].

Як відзначає Ю. Горбань, у ході інформаційної війни проти України Російська Федерація застосовує широкий арсенал методів впливу на свідомість людей. Російські теле- та радіоканали використовують різноманітні прийоми, зокрема:

Дозована інформація: постійне подавання інформації порціями з метою контролю над сприйняттям аудиторії.

Дезінформація: поєднання неправдивих тверджень з одночасним викривленням подій, створенням міксу фактів та особистих думок, вибіркоким поданням інформації, а також інформаційним рефреймінгом.

Використання інформаційного контексту: надання інформації без коментарів після налаштування слухачів, а також застосування заборонених міжнародним законодавством технологій, таких як «25 кадр».

Перебільшення та замовчування: виголошення неправдивих чи перебільшених тверджень, а також утримання від аудиторії деякої інформації.

Журналісти використовують лінгвістичні та поведінкові прийоми для того, щоб впливати на психіку населення, роблячи враження, що люди самостійно дійшли певних висновків на підставі власного досвіду та інформованості [2, с. 142].

Під час інформаційної агресії, головним об'єктом ураження і предметом організації захисту стає національний інформаційний простір. Інформаційна зброя не призводить до руйнування інформаційного простору; навпаки, вона використовує його ресурси. Інформаційна зброя активно формує інформаційний простір, оскільки в сутності її завданням є інтенсивне введення нових сегментів інформаційного простору. У сучасних умовах володіння ефективною інформаційною зброєю та засобами захисту від неї є одним із пріоритетних напрямків забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері.

В основі інформаційно-психологічних операцій РФ проти України лежить ідеологія рашизму, яка є на сьогодні одним із найбільш небезпечних викликів, які ставлять під загрозу не лише окремі нації, але й усю людську спільноту. Вона є провідною державною

ідеологією в сучасній Російській Федерації. Ця ідеологія представляє собою руйнівний симбіоз основних принципів фашизму та сталінізму, що виправдовує агресивну геополітику Росії, спрямовану на окупацію та анексію територій інших країн.

Російський фашизм, або рашизм, широко використовується для характеристики політичної ідеології та соціальної практики злочинного режиму Росії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Дослідники вважають, що путінський режим використовує ідеї «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу» та нетерпимості до культурних елементів інших націй.

На нашу думку, ця ідеологія почала активно проявлятися з приходом до влади В. Путіна. Згадаймо його фразу про «розпад Радянського Союзу як найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття», яку він проголосив у 2005 році чи Мюнхенську промову у 2007 році, де він акцентував увагу на незадоволенні «однопольним світом» під керівництвом Заходу, а отже вже тоді він прагнув до зміни світового порядку і до посилення ролі Росії, яка на його думку, повинна була стати одним із лідерів світу.

Рашизм стає загрозливим явищем не лише для України, а й для Європи та світу в цілому, оскільки він пробує втілити оновлені форми фашизму та сталінізму, своєрідний їх симбіоз. Як людиноненависницька ідеологія, рашизм пропагує будь-які методи, включаючи військові, для знищення всіх, хто не підтримує ідеологію «руського міра». Небезпека збільшується через те, що рашизм має практичні аспекти як в межах країни так і в зовнішній політиці.

В західному суспільстві термін рашизм повчав активно використовувати Тімоті Снайдер. В своїй книзі «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіним» він звернув увагу на трагічні події в історії України між 1933 і 1945 роками. Автор досліджував втрати українського населення внаслідок голодомору, політичних репресій, терору Гітлера та Сталіна. Книга розглядає ці події як частину більшої історії Європи та наголошує на важливості історичної пам'яті та розуміння трагедій минулого [3].

Снайдер продовжив свою роботу і звернув увагу на сучасні події, зокрема на конфлікт в Україні та російське втручання. Він вважає, що фашисти, які називають інших «фашистами», – це фашизм, доведений до своєї нелогічної крайності як культ безумства. Росіяни спотворювали реальність і закликали до розпалювання ненависті. Снайдер назвав це «шизофашизмом». Але на його думку, українці правильніше це називають «рашизмом», який є концептуалізацією світогляду Путіна. На думку дослідника, українці значно раніше від західних аналітиків окреслили появу фашистських тенденцій у росіян. Він також описав ключові атрибути «рашизму»: «культ лідера і культ мертвих, корпоративна держава (держава, де економічні питання держави вирішують великі корпорації, підконтрольні владі), міфічне минуле, цензура, теорії змови, централізована пропаганда, а тепер і війна та руйнування». Тімоті Снайдер абсолютно правильно відзначає, що якби Україна не встояла, це була б темна весна для демократів у всьому світі. Дослідник чітко вказує на те, що якщо Україна не переможе, нас чекають десятиліття темряви [3].

Інша американська дослідниця Енн Епплбаум, яка написала книги «Гулаг» та «Червоний голод: сталінська війна проти України», також підкреслює, що термін «фашизм» в неповній мірі може описати те що відбувається в нинішній Росії [4].

«Мені не подобається термін фашизм у російському контексті. Лише з однієї причини: бо він нагадує більшості людей у світі про Голокост і масове вбивство євреїв. Це відвертає увагу. Слово «рашизм» тут доречніше, бо воно вказує, що ми маємо справу з особливою російською версією ідеології винищення – і відтак цей термін конкретніший і корисніший»[4]. За її словами, «рашизм» є формою колоніалізму або ж

«гіперімперіалізму» сучасної Росії. Вона також підкреслює, що Путін тепер є одним із найбільших воєнних злочинців XXI століття, оскільки розв'язав проти українців війну з чіткими інтенціями геноциду. І це його відразу ставить у нову категорію. Бо досі Путіна вважали «м'яко авторитарним» політиком. Тепер він точно став одним із найбільших злочинців нашого часу [4].

Однією із ключових парадигм, яка лежить в основі рашизму є концепція «руського міра». Ці теоретичні розробки, які інтелектуально підживлюють російську інтелігенцію, військовий, поліцейський та зовнішньополітичний клас, відкидають загальнолюдські цінності і стандарти, закріплені міжнародним правом. Автор концепції «руського міра» І. Дугін вважає, що Україна повинна бути анексована Росією через відсутність геополітичного, культурного імпорту, загальнолюдської важливості та інших факторів. Він стверджує, що українська проблема є загрозою для всієї Євразії, тому повинен бути встановлений «санітарний кордон».

Головні тези цієї концепції включають:

Окремішність «російської цивілізації»: ключовим твердженням є те, що російська цивілізація є особливою і відрізняється від решти світу. На думку росіян, інші нації не можуть повністю розуміти російський спосіб життя і мислення.

Зверхність «російської цивілізації»: впевненість у вищості російської духовності над іншими цивілізаціями. Це служить підґрунтям для виправдання власної політики та визначення Росії як морального лідера світу.

«Руський мир» всюди: ідея, що там, де існує хоча б одна «російська душа», існує і «руський мир». Це розширює вплив Росії на інші країни, особливо на ті, де є російська діаспора.

Єдність російського народу: заперечення існування окремих національностей, зокрема українців та білорусів, і визнання їх як вигадок іноземців. Аналогія з нацистською ідеологією, яка заперечувала право євреїв на існування.

«Росія – країна переможців»: використання військових подій, зокрема Дня Перемоги, для об'єднання суспільства та формування відчуття величчя та єдності нації.

Формування міфу про оточення Росії ворогами: створення образу зовнішнього ворога, зокрема Заходу та України, що виправдовує необхідність «сильної руки» для забезпечення порядку та протидії «підступним діям»[5].

Різні методи вирішення зовнішньополітичних цілей: визнання можливості вирішення зовнішньополітичних завдань, включаючи використання військових методів, як частину стратегії забезпечення інтересів Росії на міжнародній арені.

Ця ідеологічна основа визначає політичні дії Росії та слугує підґрунтям для її зовнішньополітичних рішень та внутрішньої мобілізації населення.

На думку українського дипломата В. Огризко внутрішня політика Росії виявляється через кілька характерних ознак:

1) Обмеження демократичних прав і свобод громадян, а також імітація демократичних процесів. Формальність демократичних інститутів в Росії відзначається відсутністю справжньої конкуренції та реального впливу громадян на політичні рішення.

2) Створення культу особистості вождя (В. Путіна) та підтримка ідеї його бездоганності та винятковості. Це сприяє концентрації влади в руках одного лідера та використанню його образу для уособлення всієї держави.

3) Корпоративізм у державному управлінні: розстановка «своїх» кадрів на ключових посадах у державному апараті та великих корпораціях. Це сприяє створенню закритого кола влади, де ключові рішення приймаються обмеженою групою осіб.

4) Нехтування економічними та соціальними інтересами: пріоритет влади надається «величі Росії», інколи за рахунок ігнорування економічних та соціальних потреб переважної більшості населення.

5) Використання силових структур для придушення опозиції та критиків режиму, а також для створення атмосфери страху і підозрілості в суспільстві.

6) Введення системи державної пропаганди та цензури для формування прихильного режиму сприйняття ситуації в країні. Це включає контроль за інформацією та створення узгодженої «картинки світу» в інтересах влади» [6].

Ці ознаки свідчать про авторитарний характер злочинної путінської влади та обмеження політичних, економічних та громадянських прав в ім'я захисту інтересів владного режиму.

Рашистська ідеологія досить активно використовує історичну пам'ять для обґрунтування своєї агресивної зовнішньої політики. Тому детальніше розглянемо ключові путінські історичні міфи та спростуємо їх. Так для обґрунтування нападу на Україну В. Путін використовував не тільки геополітичні аргументи, що він таким чином рятує Росію та насамперед Донбас від «можливого нападу бандерофашистів» та розширення блоку НАТО, а в значній мірі історичні аргументи. Так одним із головних аргументів був той, в якому зазначається, що українці і росіяни це єдиний народ, що ніякого окремого українського народу не існує. Це одне із найбільш безглузких тверджень кремлівського диктатора. Слід констатувати, що український етнос почав формуватися вже під час Київської Русі і остаточно сформувався на рубежі XVI–XVII століть. З давніх часів український етнос розвивався в умовах впливу різних культур, релігійних та політичних чинників. Постійні загрози від Кримського ханства та тиск польської шляхти сприяли формуванню особливої національної ідентичності серед українського населення.

Національно-визвольні змагання під проводом Богдана Хмельницького в XVII столітті відіграли ключову роль у формуванні самостійної української держави, яка стала визнаною європейською державою того часу. Цей період української історії був важливим для утвердження національної самосвідомості та визначення національних рис. Тому критика кремлівського очільника, який висловлює сумніви в існуванні українського етносу, не відповідає історичним фактам. Український етнос має глибокі історичні корені та багатий культурний спадок, що визначає його унікальність та самобутність.

Активно використовується також теза про «ісконну російськість» певних південних територій України, яка є черговим брехливим російським міфом. Причорномор'я і Одеса, зокрема, мали різноманітне населення, представлене різними етнічними групами. Важливо відзначити культурне та історичне різноманіття, яке існувало на цих територіях до періоду російського владарювання. Очевидним є той факт, що етнічні росіяни почали переселятися на ці землі після захоплення Російською імперією, що є важливим для розуміння історичного контексту. Одеса, яку також так люблять росіяни, також аж ніяк не була російським містом, раніше тут було поселення Хаджибей заснована чи то татарами, турками чи навіть греками. Це свідчить про те, що певні регіони нинішньої України мали різний етнічний склад ще до російської експансії.

Брехливим є також російський міф про те, що сучасна Україна була цілком і повністю створена більшовицькою Росією і насамперед Леніним, який і дав назву цим землям Українська РСР. Фактично ж, до створення Української РСР українці активно боролися за свою незалежність та формували власні державні структури.

У 1917-1921 роках Україна пережила складний період політичних змін та боротьби за самостійність. Центральна рада під керівництвом Михайла Грушевського, Гетьманат

Павла Скоропадського, та Директорія під час керівництва Симона Петлюри змагалися за створення незалежної української держави.

Перед створенням Української РСР в 1919 році існувала Українська Народна Республіка (УНР), яка визнавалася багатьма країнами світу та була справжньою державою. Однак більшовицька Росія, прагнучи здобути контроль над Україною, розпочала війну проти УНР, і в результаті більшовики встановили контроль над частиною території, що вело до створення Української РСР.

Таким чином, утворення Української РСР було результатом складних історичних обставин, включаючи громадянську війну в Росії, але це не означає, що Україна була повністю та цілком створена винятково більшовицькою Росією. Ці події є невід'ємною частиною історії України, а їх вивчення важливо для розуміння сучасних подій і формування національної самосвідомості.

Неправдим є також міф про те, що Радянський Союз розпався через історичні, стратегічні помилки керівництва КПРС, і що ніякої заслуги українців у виникненні Української держави немає. Бажання українців до свободи та незалежності було досить тривалим і проявилось на різних історичних етапах, включаючи часи ОУН-УПА, боротьбу дисидентів та активний внесок населення Української РСР у здобуття незалежності в 1991 році.

Правда полягає в тому, що розпад Радянського Союзу був результатом ряду складних факторів. Серед них важливою була не тільки внутрішня ситуація в СРСР, але і зовнішній тиск, економічні труднощі, суспільні перетворення та інші чинники. І знову ж таки якщо українці не причетні до створення незалежної України, то хто ж тоді складав 90 % населення Української РСР, які на референдумі 1991 року проголосували за вільну Україну.

Підсумовуючи, слід зазначити, що для остаточного подолання рашизму потрібно посилення спільних зусиль націй країн цивілізованого світу. Дії міжнародної коаліції для підтримки України у війні з Росією можуть бути спрямовані на наступне:

Забезпечення Збройних Сил України різноманітною і ефективною зброєю в достатній кількості для опору російській агресії та звільнення тимчасово окупованих територій. Це може включати якісне та кількісне поповнення озброєння, а також технічну та інформаційну підтримку.

Застосування системних та принципів міжнародно-правових механізмів для забезпечення реалізації комплексу санкцій економічного та політико-правового характеру щодо Росії. Це може включати обмеження торговельних відносин, посилення фінансових санкцій та інші заходи тиску на російський режим.

Активне ведення протипропагандистської кампанії на національних та глобальних рівнях для протистояння російській пропаганді. Це включає розкриття фальшивих російських інформаційних кампаній, зміцнення інформаційної безпеки та підтримку незалежних медіа, формування ефективної політики в сфері історичної пам'яті.

Спротив ІПСО впливам вимагає системного підходу, включаючи поширення масової освіти, розвиток медіаграмотності, критичного мислення у населення, формування національних цінностей та високого рівня патріотизму у різних соціальних групах інше. [7, с. 466].

Відтак в умовах посилення зовнішніх загроз та викликів для України зокрема продовження повномасштабної агресії з боку Росії, дуже важливим є формування ефективної інформаційної політики держави, зокрема й ефективних ІПСО, які будуть спростовувати всі російські історичні та політичні міфи та сприятимуть формуванню україноцентричної національної ідентичності.

Список використаної літератури

1. Гулай В. В., Базилюк К. Ф. Інформаційно-психологічна складова гібридної війни російської федерації проти України (2014-2021 рр.): теоретико-методологічні засади дослідження. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6326/13362-1?inline=1>
2. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник НАДУ*. 2015. № 1. С. 140 -146.
3. By Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>
4. Anne Applebaum. The West Must Defeat Russia. URL: https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/11/us-ukraine-support-putin-defeat/675953/?utm_source=feed
5. Морфінов С. Рашизм: історія російського фашизму» від теорій Дугіна до ідеології «Брата-2». *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>
6. Огризко В. Дещо про «рашизм». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3560964-ogrizko-deso-pro-rasizm.html>
7. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. 84(5). С.465-471.

THE IDEOLOGY OF «RUSCISM» AS THE BASIS OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL OPERATIONS OF THE RUSSIA AGAINST UKRAINE

Leonid Chupriy, Olena Lyovkina

*State Tax University,
Department of Psychology, Pedagogy and Social Sciences,
University Str., 31, 08205, Irpin, Ukraine*

Arseniy Dalekorey

*Augustyn Voloshyn Carpathian University,
Department of Theology, Philosophy, and Humanities
Yu. Horydy Str., 4, 88000, Uzhhorod, Ukraine*

The article highlights the main features of informational and psychological operations of the Russian Federation (IPSO) against Ukraine in the conditions of Russian aggression. It is emphasized that during information aggression, the main object of damage is the national information space. It is noted that one of the key myths used to justify Russian aggression is the ideology of «racism», which uses the ideas of a «special civilizational mission» of Russians, «the seniority of a brotherly people» and intolerance to cultural elements of other nations. This ideology represents a destructive symbiosis of the main principles of fascism and Stalinism, which justifies Russia's aggressive geopolitics aimed at the occupation and annexation of the territories of other countries. It is emphasized that as a misanthropic ideology, racism promotes any methods, including military, to destroy all those who do not support this ideology. The concept of the «Russian world» aimed at «protecting the Russian-speaking population» and «returning originally Russian lands» is also highlighted. This concept includes the idea that territories once under Moscow's control, but lost for a certain period, still remain «originally Russian» and must be returned. It is emphasized that in order to counter the Russian IPSO, it is necessary to ensure the implementation of a counter-propaganda campaign at the national and global levels. This includes exposing false information campaigns,

strengthening information security and supporting independent media, forming an effective policy in the field of historical memory. In order to counteract the Russian IPSO, it is also necessary to promote the spread of mass education, the formation of media literacy, the development of critical thinking, and the strengthening of patriotic education of the population.

Key words: informational and psychological operations (IPSO), Ruscism, «Russian world», media literacy, critical thinking.